

קובץ
חצי
גבורים

פליטת סופרים

מאסף תורני

ח
אלול תשע"ה

ראש המערכת

הרב משה לייב הברמן

ראש מכון פליטת סופרים ועורך אחראי

הרב יעקב יצחק הכהן מיללער

עורכים

הרב משה דוד צ'צ'יק

הרב חיים הלוי הלפר

סדר ועימוד - קרית ספר - 0533114757

y0573114757@gmail.com

**כל הזכויות שמורות
מכון פליטת סופרים**

100 Ashley Ave.
Lakewood, N.J. 08701
732-994-9698

Email:
plaitassofrim@gmail.com

תוכן הענינים

גנזי ראשונים

פירושים

א	הרב יוסף מרדכי דובאוויק	דפים חדשים מפירוש רבינו חננאל למסכת בבא קמא
בג	הרב אשר ח. י. זינגר	פירוש רבינו אליקים למסכת תענית
נו	הרב אליהו פלאי	פירוש תלמיד הרשב"א לרי"ף מסכת ראש השנה
		שחזור דפים מן הגניזה האירופית, כתיב Fragments hebreus Gi s XIV
עו	הרב אהרון גבאי	פירוש רבי ישמעאל בן חכמון למסכת מגילה
קלח	הרב לוי יצחק חריטן	פירוש ר' אהרן ב"ר חיים הכהן לפיוטי חג השבועות

תשובות

קצט	הרב ישראל ברוך סאלאוויציק	תשובה פרשנית מאחד מגאוני בבל
רט	הרב אליהו נחום ולדמן	תשובות הרמב"ם לחכמי לוניל
שא	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער	תשובות חכמי איטליה בענין בית הכנסת של ריוויגיו
שלח	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער	מעין מי נפתוח - מכתבי תורה בעניני סדר טהרות
		מאת רבי יהודה ליב הלוי עדיל מסלונים, רבי משה חפץ, רבי צבי הירש הלוי עדיל
שסב	הרב יעקב יצחק הכהן מיללער	חליפת מכתבי תורה בשאלת גילוח הזקן בשעת הגזירות
		מאת רבי יהודה בכרך מסיני, רבי יעקב צבי מעקלענבורג מקאָניגסבורג, רבי חיים מויסטניץ

חקירות ודרישות

מסורה

שעה	הרב דויד יצחקי	טיב רשימות דקדוקי סופרים של הגר"ז סלאנט [ב]
תג	הרב אפרים בנימין כספי	מקורות דרשניים לאותיות המתויגות והמשונות בתורה
תמז	הרב ישראל דיקמן	עיונים בצורת האותיות

מקרא ותפילה

תסח	הרב ישעיהו לוי	הנה נדרש - על משמעו ושימושו של הניב המקראי הנה
תקיג	הרב יהודה זייבלד	זמן השקיעה לשיטת רס"ג ופירושי 'ערב' לפי דעתו
תקלא	הרב יהושע אסף	'ויהי ערב ויהי בקר' - עיון בפירוש רשב"ם
תקמז	הרב אהרן חיים הופנר	מנהגי קריאת המסעות בפרשת מסעי
תקנד	הרב יעקב לויפר	מקומות שאין להם הכרע

הגות

תקפד	רבי אביגדור הכהן מיללער זצ"ל	לימודי האגדות
תקצז	הרב יחיאל משה ורטהיימר	פשוטו של מקרא ודרשות חז"ל
		על פי יסודותיו של מו"ר הגאון רבי לייב מינצברג שליט"א
תריז	הרב יהודה הערשקאוויטש	זכותיה דמשה
		מאמר תגובה למאמרו של הרב אליהו סלוביצ'יק בקובץ הקודם
תרלא	הרב זכריה אלחנן הולצר	"אליהו וכוזר לטוב" - מקור התואר וטעמיו
תרסז	הרב שמחה קליין	תורה ורוח הקודש
תרעה	הרב ראובן חיים קליין	סוד הנשיקה בתנ"ך ובחז"ל

קורא הדורות

תרפז	הרב יהודה לייביש ווייס	השתלשלות נוסח קדום ומקורי עד לגוסס כלאים בדפוס
תשי	הרב מאיר לגוי	מבוא למהדורת 'תורת כהנים' בעריכת הגרא"י צוקער
תשכח	הרב אלי שטרן	שירים על ששה סדרי משנה
		דף לא ידוע מאת ר' חיים פינצי מפזארו ואנקונה - ונציה ש"נ
תשמא	הרב אברהם ישכר קניג	בירורים וגילויים חדשים בפולמוס קו התאריך
תכ	הרב משה שוחט	רשומים בשמך: רישום אותיות שם ה' באצבעות
תכט	הרב אליהו קרקובסקי	ביאור שיטת מהרש"ל שחייב למסור נפשו שלא לשנות ד"ת
תחלד	הרב ליאור יעקבי	ברכות הנהנין וחייב ערלה בוורדים
תחמד	הרב שמואל ישעי' יפה	הערות והארות בענינים שונים
תתסא	הרב עדיאל ברויאר	ביאורי הראשונים בדיון גינוסר בסוגיית עיקר וטפל

חידושי תורה

תתעה	הרב אברהם דוב ברומברג	בענין אחד מבני החצר שלא עירב ומי שירש דירה בשבת
תתצא	הרב אפרים מנשה איזאק	בענין פסול וזחלין
תתצט	הרב אפרים מנשה איזאק	בענין שיעור נקב המטהר ממים שאובים
תתקח	הרב מנחם אברהם יצחק יפה	בענין בית דין שלשה ויחיד הדיוט
תתקכ	הרב לייב זילבערשטיין	בענין מינוי והמשכה בקרבן פסח
תתקכח	הרב משה זאב קויפמאן	בענין הכאת אביו ואמו בחשבון תרי"ג
תתקלז	הרב יעקב ששון	בגדר דין לחם עוני
תתקמ	הרב עוזיאל יאקאבאוויטש	בענין הסיבה לכתחילה בכל הסעודה
תתקמג	הרב אברהם וואלף רודנער	הערות שונות
תתקס	הרב יצחק יהודה ווייסוואסער	בדיון דברים הבאים שלא מחמת הסעודה

הלכה ומעשה

תתקסג	המערכת	בירור דין התולעים הנמצאים לאחרונה במיץ תפוזים
תתקצו	הרב אליהו לוי	בענין דינא דמלכותא דינא בזמנינו
א'ח	הרב שמואל האניגוואקס	נגדו ההלכתי של הרישום בטאבו
א'ל	הרב רועי סיטון	איסור הוראה במקום רבו
א'מח	הרב מרדכי הלוי פטרפרוינד	בענין הרוצה להקל על פי חכם שאינו רבו
א'סג	הרב שלמה זלמן קויפמאן	בענין אומדנא בגט
א'עא	הרב שאול כ"ץ	בענין וסת קצרה עוקרת וסת ארוכה
א'צא	הרב אלישע חן	כיסוי לחם משנה שאינו לפני המקדש
א'צה	צבי רייזמן	חיוב נשים בספירת העומר ותפילת ערבית

תגובות

א'קז	הרב עדיאל ברויאר	שתי הערות על זיהוי קטעים כפירוש רב האי גאון לברכות
א'קי	הרב דויד יצחקי	עוד בענין מסורת הפרשיות הפתוחות והסתומות שבתורה תגובה על מאמרו של הרב מרדכי וינטרוב בקובץ הקודם
א'קיד	הרב מרדכי דב וינטרוב	תגובה לתגובה
א'קטז	הרב וישא אברהם קדיש	הצעה בדעת הרמב"ם בעניין סמכותו של בן-אשר
א'קית	הרב יהודה כהן	תיקונים למאמר 'תפלת שמונה עשרה לפי נוסח פרס ובוכרה'
א'קכ	המערכת	ציונים והשוואות לקטעי כת"י שפורסמו בקובץ הקודם
א'קכב	הרב אהרן יואל סורשר	בענין שיעור מיל מאמר תגובה לתגובתו של הרב אליעזר מרדכי גוטוורטה בקובץ הקודם
א'קכז	הרב יהודה ליב בראון	תגובה בענין קלטיה מזבח

הרב עדיאל ברויאר

שתי הערות על זיהוי קטעים כפירוש רב האיי גאון לברכות

זיהוי דפים מפירוש ראב"ם לברכות ומספר "המספיק"

באוצר הגאונים לברכות (חלק הפירושים עמ' 1, סי' ב; עמ' 7-8, סי' כ) הדפיס ב"מ לויין את כת"י אוקספורד Heb. D.64.89-90 כפירוש רב האיי גאון לברכות תחת הטענה ש"קטע זה הוא, כנראה מסגנונו, מפירושי רב האיי גאון" (עמ' 7 הע' ג). על שלילת ייחוסם של דפים אלו לרב האיי עמד לאחרונה ר"מ דובאוויק² עפ"י השוואת תוכנם לקטעים אחרים בגניזה שכתוב בהם במפורש שהם מכילים את פירוש רב האיי לברכות. יש להוסיף עוד ראייה לדחייתו מתוך החיבור שנדפס ע"י לויין: דפים אלו הם מאותו כת"י שדפים ממנו נדפסו בגנזי שכטר (ב, סי' לג, עמ' 362-370) תחת הכותרת: "פרוש ברכות לאחד מקדמוני חכמי מערב" (כת"י קמברידג' T-S F3.14e). בדפים אלו מזכיר המחבר את דברי רבנו נסים גאון בספר המפתח ומברכו בברכת המתים. אף זו ראייה חותכת שהחיבור מאוחר לרב האיי. דף נוסף מכת"י זה פורסם ע"י אנ"צ רות (סורא, ג [תשי"ז], עמ' 134-136) מתוך כת"י הנמצא כיום בספריה הלאומית בירושלים (40577.4.65).

באשר לזהותו האמיתית של מחבר פירוש זה, לענ"ד הוא רבי אברהם בן הרמב"ם (להלן: ראב"ם). הראיות לזיהוי זה:

א. בדפים שפורסמו בגנזי שכטר (בכת"י דף 2ב, עמוד ימני) הוסיף הסופר בשלב מאוחר את המילים: אמר המחבר. בכת"י יש מספר תיקונים, וחלקם נראים כתיקוני עריכה של המחבר. מספרם המועט של התיקונים מלמד שלפנינו הטופס הסופי והנקי של החיבור. עוד יש לציין, שלמרות שלפנינו הדף הראשון של החיבור, הסופר לא כתב את שם החיבור עלי, אלא רק: 'בשם יי' אל עולם'. לאור זאת, מסתבר לענ"ד שלפנינו כתב-ידו של המחבר (אוטוגרף).

בטופס האוטוגרף של פיה"מ לרמב"ם³ הושלם דף אחד ע"י יד אחרת. ר"י קאפח⁴ וסלימאן ששון⁵ סבורים שהמשלים הוא רבי אברהם בן הרמב"ם⁶. מהשוואת הכתב של המשלים עם הכתב של המחבר דידן, נראה שהם יצאו מיד אחת.

- 1 תודתי לפרופ' מרדכי עקיבא פרידמן שעבר על המאמר, הצילני משגיאות והוסיף הוספות.
- 2 'הדף הראשון של פירוש רב האיי גאון למסכת ברכות', נטועים יט (תשע"ד), עמ' 150 הע' 40. אמנם הוא לא ציין את הקטע שפורסם בסי' כ. לאידך גיסא, הוא ציין קטע נוסף שיחוס לרב האיי ועל ידו הוכחה שלילת הייחוס.
- 3 סדר נשים, כת"י ירושלים, הספרייה הלאומית, 405703 (לפנים, כת"י ששון 73), דף 9.
- 4 משנה עם פירוש רבינו משה בן מימון, מהד' ר"י קאפח, ירושלים תשכ"ה, יבמות פ"ו מ"ו הע' 20.
- 5 ס' ששון, מחקר מקיף על כתב ידו של הרמב"ם, ירושלים תש"ן, עמ' 21 ליד הע' 18, ובהערה עצמה.
- 6 מהשוואת הדף הזה עם תשובה הכתובה בכתב ידו של ראב"ם (ני"ו, בהמ"ל, MS 8254. fol.17) נראה שהצדק עמחם. את ההבדלים שבין הכתיבות ניתן להסביר ע"י העובדה שהכתב של ראב"ם בתשובתו הוא כתב רהוט ואילו להשלמת פירוש המשנה הוא השתמש בכתב בינוני (בו השתמש גם הרמב"ם לכתוב את הטופס הסופי של פירוש המשנה). על אף זאת, לענ"ד אי אפשר לומר בוודאות מוחלטת עפ"י השוואה זו שראב"ם הוא המשלים.

ב. בפירוש לברכות (גנזי שכטר, שם, עמ' 368) כותב המחבר לגבי האיסור להתפלל בחורבה מחשש למזיקים: "וההזק מצוי אפילו בבניין חדש כגון נחשים ועקרבים או מיני חייה רעה המצויים במקומות החריבים". פירוש מחודש זה נמצא גם בחיבור אחר של ראב"ם – כפאיה אל עבדין (המספיק לעובדי ה')⁷: "מחמת אפשרות סכנה מנפילת קירות והיזק הזוחלים".

ג. זוג הדפים בקמברידג' T-S Ar.46.266, הם שרידיו של חיבור פילוסופי שנכתב בערבית-יהודית, והם כתובים באותה כתיבה של הפירוש לברכות. לשניהם מספר שורות זהה, גם מידות הדף והשטח הכתוב זהות כמעט לחלוטין⁸, ובשניהם השורות מיושרות בקפידה רק בצד הימני. לאור האמור, יתכן שלפנינו דפים מספר "המספיק לעובדי ה'" הכתובים בכתב ידו של ראב"ם. פרופ' מ"ע פרידמן בדק בטוב את הדפים, וכתב לי שלשון החיבור, סגנונו ותוכנו מתאימים לספר "המספיק לעובדי ה'".

ד. כאמור, החיבור פותח בכותרת "בשם יי' אל עולם", כדרכם של הרמב"ם וראב"ם⁹. אולם זה כשלעצמו אינו ראייה לייחס את הפירוש לראב"ם, שכן כותרת שכזו מופיעה גם בראש חיבורים של חכמים אחרים¹⁰.

לגבי עצם קיום פירוש לתלמוד של ראב"ם – ראב"ם מזכיר בתשובה¹¹ שהוא התחיל לחבר אחר פטירת אביו מספר חיבורים, ביניהם: "דקדוק פירוש התלמוד". מהדירי תשובותיו (עמ' 141 הע' 11) ליקטו אזכורים נוספים של פירושיו והערותיו לתלמוד. על דבריהם יש להוסיף שיתכן שפירושיו לסוכה נזכר ע"י בנו, רבי דוד, בקטע מפירושו להלכות הרי"ף למסכת סוכה (קמברידג' T-S Ar.18(1).172), שם הוא כותב: "וזה הפירוש לאבא מארי ס"ט ואבי אבי רבינו משנה זצ"ל היה מסביר את הנימוק באופן אחר"¹².

* * *

הערה נוספת על זיהוי מוטעה לאידך גיסא – בפירוש ר"ח למסכת ברכות נדפס קטע מכת"י קמברידג' T-S NS 312.51¹³. אולם קטע זה אינו מפירוש ר"ח כי אם מפירוש רב האיי גאון, שהרי הוא מאותו טופס של קטע אחר שמכיל בוודאות את פירוש רב האיי למסכת ברכות: קמברידג' T-S AS 96.25¹⁴. קטע זה זוהה ע"י אהרן גליק כפירוש רב האיי לברכות, והוא מוזכר גם בכרטיס

- 7 ספר המספיק לעובדי השם, מהד' ג' דנה, רמת-גן תשמ"ט, עמ' 66 ליד הע' 10.
- 8 מספר השורות: 21. מידות הדף בפירוש לברכות: 26.5x17.8. השטח הכתוב: 16.8x10.5. מידות הדף בקטע בערבית: 26.1x17.7. השטח הכתוב: 17x10.5.
- 9 ראה: ר"ש ליברמן, הלכות הירושלמי לרבינו משה בן מיימון ז"ל, ניו-יורק תש"ח, מבוא עמ' ה' ליד הע' 7-8, ובהערות עצמן.
- 10 ראה בדברי ר"ש ליברמן, בהמשך הדברים.
- 11 תשובות רבנו אברהם בן הרמב"ם סי' קכד, מהד' א"ח פריימן וש"ד גויטיין, מקיצי נרדמים, ירושלים התרצ"ח.
- 12 המקור נכתב בערבית-יהודית (תודתי לפרופ' מ"ע פרידמן שפענח ותרגם עבורי לעברית): והוא אלשרח לאבא מארי ס"ט ואבי אבי רבינו משנה זצ"ל כאן יעלה בגיר דלך. לקטע זה התייחס פרופ' שרגא אברמסון בהוצאה, אשר תמלילה נדפס תחת הכותרת 'מן בית הרמב"ם ובית מדרשו' בתוך: מחקרי תלמוד ג, כרך א, ירושלים תשס"ה. ראה שם עמ' 4-5.
- 13 הוצ' מכון לב-שמה, מהד' ר"ד מצגר, ירושלים תש"ן, עמ' ו. צילום של הקטע נמצא שם בעמ' 31-30.
- 14 קטע בכתובה קרובה לזאת, המקוטלג כפירוש למסכת סנהדרין, ויתכן שאף הוא יצא מידי הסופר הזה:

היצירה של פירוש רב האי לברכות במילון ההיסטורי¹⁵. וכן יש לקרוא את הכותרת הדהויה והמקוטעת שבראש קטע זה¹⁶: "בשמך ר[ח] [מנא] פרוש ה[אי] [אב בית ד] [י]ן בן [שר] ירא גאון נ"ר". גם התוכן שבו מתאים לקטע אחר מפירוש רב האי לברכות, שזוהה מכבר¹⁷, ואף בו יש כותרת מפורשת המייחסת את הפירוש לרב האי: קמברידג' T-S NS 291.19¹⁸. הפירוש לתחילת המסכת נדפס לאחרונה ע"י ר"מ דובאוויק¹⁹ מתוך שני הקטעים הללו וקטע נוסף. בע"ה הוא מתעתד להדפיס גם את שאר שרידי החיבור.

קמברידג' T-S NS 288.198. לא בדקתי את תוכנו של הקטע, ואיני יודע אם הוא מכיל את פירוש רב האי או שמא פירוש קדמון אחר.

15 כך ציין ד"ר אפרים הלבני בהערה על קטע קמברידג' T-S NS 291.19 באתר הגניזה של פרויקט פרידברג.

16 {} = השלמה מסבירה או מתוך הכת"י המקביל. [] = פענוח מסופק אך מסתבר.

17 ראה ביבליוגרפיה אצל ר"מ דובאוויק (לעיל הע' 2), עמ' 144 ליד הע' 12-13, ובהערות עצמן.

18 קטעים נוספים מטופס זה: ירושלים, הספרייה הלאומית, 577.4.62; אוקספורד Heb. d.34.69-76; קמברידג' T-S NS 329.775; T-S Ar.48.140; קמברידג' T-S Misc.10.171; קמברידג' T-S NS 181.16; קמברידג' T-S NS 91.370; קמברידג' T-S AS 93.159; קמברידג' T-S AS 93.141; קמברידג' T-S 10F4.2.

19 במאמרו הנ"ל (הע' 2), עמ' 151-154.